

Atlantis, Stockholm

© Översättning och inledning: *Else Marie Güdel-Bruhner* 2012

Översättningen är delvis finansierad av *Cartesiusstiftelsen/Fond Descartes*

© *Bokförlaget Atlantis AB* 2012

Omslagsbild: *Édouard Manet: Portrait d'Émile Zola*

Omslag och grafisk form: *Christer Jonsson*

Typografi: *Caslon Book BE*

Papper: *Munken Premium Cream*

Tryckeri: *Exaktaprinting AB, Malmö* 2012

Bokbinderi: *Förlagshuset Nordens Grafiska AB, Malmö*

ISBN: 978-91-7353-538-0

www.atlantisbok.se

INLEDNING AV ELSE MARIE GÜDEL-BRUHNER · 7

Paris i april · 15

Monsieur Chabres skaldjur · 49

Parisare på sommarnöje · 87

Olivier Bécailles död · 123

Madame Neigeon · 155

Teater på landet · 189

Angeline · 195

NOTER · 207

LITTERATUR · 221

Meningen var att Zola skulle bidra med en månatlig artikel på tjugofyra tidningssidor om livet i Paris och övriga Frankrike. Han fick skriva fritt om litteratur, teater och konst samt bidra med sociala studier av intresse för den ryska publiken, som visade sig mycket intresserad. Under de fem år som samarbetet varade (fram till december 1880) åstadkom Zola sextiofyra krönikor, *Lettres de Paris*, varav tjugo kan gå under beteckningen noveller.

De manuskript som Zola skickade till *Vestnik Evropy* översattes till ryska innan de gick i tryck. Zola var mån om att omgående få dem i retur och påminde chefredaktören om detta i vart och vartannat brev. Han ämnade nämligen återanvända dem i franska tidningar och för senare bokutgivning. Men några av dem betraktade han som irrelevanta för sina landsmän, varför han aldrig lät ge ut dem i Frankrike. En del av dessa opublicerade manuskript har sedan spårlöst försvunnit. För att dagens franska publik skulle få ta del av dessa noveller återöversattes de på 1960-talet i flera versioner från ryska till franska. Med tanke på turerna mellan de båda språken kan det förmodas att de franska översättningarna i viss mån har inneburit att Zolas ursprungliga texter har förvanskats. Eftersom några av novelerna i föreliggande bok (»Paris i april«, »Huset på landet«, »Badorterna« och »Kurorten«) har haft de franska återöversättningarna som underlag kan de givetvis inte betraktas som helt trogna Zolas autentiska texter.

Omkring 1880 hade Zola löst sina penningproblem och samarbetet med *Vestnik Evropy* upphörde. Det förelåg också vissa meningsskiljaktigheter mellan författaren och chefredaktören. Med sin skandalomsusade genombrottsroman *L'Assomoir* (*Fällan*, 1877, senare benämnd *Krogen*) hade Zola säkrat inte bara sin ekonomi utan också sin ställning som författare. Med tiden hade han dessutom återinträtt på den parisiska tidnings-

världen. Hädanefter behövde han inte skriva noveller för att utöka kassan utan kunde helt och hållet ägna sig åt romanskri- vandet, som hade blivit lukrativt. Enbart två noveller, som också ingår i föreliggande bok, publicerades efter 1880 i olika tidningar: »Teater på landet« (1884 – förmodligen skriven redan 1877) och »Angeline« (1899 – skriven i oktober 1898).

Man kan givetvis bara spekulera om varför Zolas noveller inte har blivit lika uppmärksammade som hans romaner. Längre har de tolkats som ett slags förstudier eller bihang till romanerna. Ibland har de betraktats som i första hand biografiskt intres- santa, särskilt »Olivier Bécailles död«. Det kan faktiskt vara så att Zola i viss mån bidrog till detta. I början av sin karriär gjorde han sitt yttersta för att få *Contes à Ninon* utgiven, men med tiden svalnade hans intresse för novellerna. Zola lär till och med ha kallat dem sekundära, och kritikerna tog honom kanske på or- den. Han var ju fullt upptagen med *Les Rougon-Macquart*. Lit- teraturkännare har så till den grad förknippat Zola med denna släktkrönika att hans noveller och sista romaner har kommit i skymundan. Detta kan förklaras med att *Les Rougon-Macquart* representerade den omdanande och kontroversiella litterära rörelse för vilken Zola blev en ledande företrädare, nämligen naturalismen. Påverkad av samtidens vetenskapliga framsteg och darwinismen strävade denna nya riktning efter verklighets- trogna skildringar och hävdade att människan var en produkt av arv och miljö. Med okonstlad stil och realistiska dialoger hade Zola dessutom ambitionen att ställa det enligt honom förljugna samhället i dess rätta dager utan att skygga för det triviala, råa och fula. Han ville »öppna fönstren och släppa in ljus och ren luft i arbetarnas kyffen och de prostituerades alkover«. Inte bara kritikerna utan också den breda publiken var fixerad vid Zolas banbrytande böcker. Läsarna täckte hela skalan från

ivriga beundrare till häftiga opponenter. Uppståndelsen ledde till att Zolas romaner med tiden såldes i allt större upplagor. Naturalismen spreds snabbt till övriga Europa och utövade i Skandinavien inflytande på bland andra Strindberg och Ibsen.

Zolas noveller däremot föreföll inte lika provokativa som romanerna. Många var dramatiska eller tragiska men knappast naturalistiska. Således krävde de inte samma noggranna förstudier som romanerna. Zola behövde inte samla fakta och besöka platser och miljöer. Det fanns inte heller tid för sådant fältarbete, eftersom novellerna ofta skrevs under tidspress – tidningarnas manusstopp måste ju respekteras. Befriad från naturalismens teorier och principer kunde Zola ge sig hän åt ren skrivarglädje, vilket förlänar novellerna en viss charm (särskilt de som skrevs efter 1875, de flesta för *Vestnik Evropy*) och får dem att framstå som mer avspända och spontana än romanerna. Ibland är de dock lite väl spontana, eftersom läsaren emellanåt stöter på sakfel eller inkonsekvenser. Som ursäkt kunde Zola anföra sin tunga arbetsbörda och ett pressat tidschema.

ZOLAS MOTTAGANDE I SVERIGE

Det verkar som om mottagandet av Zolas böcker följde ungefär samma mönster i Sverige som i Frankrike. Trots att romanerna till en början trycktes i små upplagor, eftersom de enligt förläggaren Albert Bonnier förväntades bli svårsålda, väckte de rabalder och beskylldes för att vara »rutton litteratur«. Två år efter att Bonniers förlag 1879 hade påbörjat den svenska utgivningen med romanen *Fällan* publicerades *Nana*. Men den romanen betraktades som så anstötlig att både förläggarens och översättarens namn antogs vara täcknamn. Den 18 november skrev tidningen *Kalmar* att man tvekade att över

huvud taget recensera denna »drastiska skildring ur sedeslöshetens innersta härdar« på grund av »all slags moralisk och fysisk smuts som nästan varje sida i boken var impregnerad med« och den känsla av »vämjelse och avsmak« som läsningen ingav.

Cirka tjugo år senare hade Zola emellertid etablerat sig hos den svenska publiken. Hans böcker var vida kända, även om mottagandet fortfarande var kluvet. Bland socialdemokraterna var han dock populär och hyllades som det orättfärdiga samhällets store kritiker. I tidningen *Social-Demokraten* den 10 oktober 1904 stod att läsa: »Zola har blifvit mera än blott ett literärt namn; det har blifvit ett lystringsord för alla dem som gå fram i revolutionens tecken. Och naturligtvis, en afsky för de goda borgarna.«

År 1910 hade Zolas så hett omstridda romaner blifvit alltmer svåråtkomliga i svensk översättning. Flera av dem var utgångna och efterfrågades i bokhandeln, och de som fanns att köpa var inte billiga. Därför började det nya förlaget Fröléen & Co samma år utgifningen av »en särdeles vacker upplaga av Zolas mest bekanta och berömda arbeten under gemensamhetstiteln *Familjen Rougon Macquart*«. Det rörde sig om »nya omsorgsfulla översättningar i ståtliga volymer med bästa tryck på utmärkt godt papper bundna i stilfulla skinnimiterade klotband«. Dessutom var böckerna »ytterst billiga, endast 1 kr 85 öre styck«.

Zolas noveller däremot fick ringa uppmärksamhet. Några trycktes i tidningar som *Social-Demokraten*, *Stockholms Dagblad*, *Aftonbladet*, *Västernorrlands Allehanda* och *Tidning för Wenersborgs stad och län*, och utgifningen i bokform var i början begränsad. År 1909 förärades emellertid *För en kärleksnatt och andra berättelser* från 1908 en andraupplaga. Men det var först mellan 1920 och 1926 som novellerna fick ett uppsving, då

Thure Wahledows förlag gav ut *Samlade berättelser, noveller och skisser* i fyra band. Ingen av Zolas noveller har veterligen kommit ut i bokform i Sverige efter 1928.

Zola var en man av sin tid, en omvälvande tid som han skildrade ypperligt. Den som läser hans romaner, noveller och krönikor får en verklighetsnära bild av det sociala, finansiella och politiska livet i Frankrike under artonhundratalets senare hälft, då andra kejsardömet övergick i tredje republiken. Zolas noveller har en egen historik och identitet och bör betraktas som litterära alster som är oberoende av hans av naturalism präglade romaner. De utgör ett betydande bidrag till artonhundratalets djupt rotade tradition av novellskrivande och kan tåla mer djupgående studier än vad de hittills har blivit föremål för.

Till sist några ord om det med nödvändighet subjektiva urvalet av noveller för denna bok. Samtliga är skrivna efter 1875 och med ett undantag, »Teater på landet«, riktade till en utländsk publik. De fem första novellerna är hämtade från Zolas produktion för den ryska tidskriften *Vestnik Evropy*, och den sista, »Angeline«, skrevs under exilen i England och publicerades i tidningen *The Star*. Zolas avsikt var att underhålla den utländska läsekretsen. Med bidragen till *Vestnik Evropy* ville han också ge sin syn på livet i Frankrike. Det var nog lika intressant och exotiskt för ryssar att ta del av dessa, ibland något stiliserade, tablåer då som det är för oss svenskar och kanske fransmän idag.

APRIL ÄR VERKLIGEN en olidlig månad i Paris! Vintern är över men det har ännu inte blivit vår. En motbjudande och långrandig månad, grå och fuktig! Denna outhärdliga månad skulle aldrig ha inspirerat mig till minsta berättelse av intresse om inte min lyckliga stjärna hade förmedlat kontakt med en vacker baronessa, en förtjusande tjugooåttårig änka som rör sig i förnäma kretsar. Det räckte att jag troget följde henne i en vecka. Nu återstår bara att sätta på pränt vad jag då såg och hörde, så att ni kan få en inblick i hur Pariserlivet ter sig i april.

I.

MÅNDAG

Vädret är underbart. När baronessan Georgette vaknar på morgonen förvånas hon över en solstråle som tränger in i rummet genom fönsterluckor och gardiner och lyser upp täcket. På väg hem från en danstillställning klockan ett på natten hade hon minsann hört hur regnet smattrade mot landån. Tack vare att betjänten höll upp ett paraply åt henne när hon klev ur vagnen fick hon inte en droppe på sig, men hon var ändå genomfrusen när hon gick till sängs.

Medan kammarjungfrun Lise reder ut hennes hår säger baronessan:

»Det verkar ha klarnat upp?«

»Ja, det stämmer, madame.«

»Det är märkligt. Igår beslöt jag mig för att stanna i sängen hela dagen för att slippa se denna outhärdliga himmel som ger mig migrän. Men eftersom det är vackert väder tänker jag ge mig ut. Be att man spänner för till klockan tre.«

På eftermiddagen åker baronessan till Boulogneskogen. Hon sitter ensam i landån och lutar sig mot några mjuka kuddar i hörnet. Så fort vagnen kör genom grindarna hissar hon ned rutan och känner hur den ljumma vinden fläktar i ansiktet och den glittrande solen värmer hennes kinder. Det är så många ekipage här att hästarna snart måste skritta. Strömmen av vagnar som långsamt rullar runt sjön skapar ett dovt och ihållande ljud som av en fors, och det ser nästan ut som om hjulen har hakat i varandra. Baronessan vaggas till ro av landåns mjuka rörelser och makliga framfart, och över hennes läppar svävar ett förnöjt leende.

Ingenting är behagligare än årets första vårdag. Men baronessan beklagar ändå att värmen har kommit så hastigt. Dagen innan hade hon nämligen beställt en klänning i svart sammet och blått siden, och det vore synnerligen förargligt om hon inte fick tillfälle att använda den. Hon hoppas att det ska bli kallt igen dagen därpå, men under tiden ger hon sitt ansikte åt vårvinden som smeker hennes kinder. Den klarblå sjön badar i ett skimrande ljus, de knoppande träden på de små öarna lyser röda som glada konvalescenter. Och när baronessan sticker ut huvudet genom fönstret för att hälsa på en väninna känner hon hur vindens ljumma andedräkt mjukt smeker hennes hals, och hela hon genomfars av en lätt rysning.

Från sidoalléerna hälsar ryttare på henne. Hela Paris är här. Ryttarinnor rider förbi och deras långa kjolar fladdrar i vinden. Många magnifika hästar och dyrbara ekipage, en högtidlig kortege som visar upp en bländande prakt. Med tanke på den politiska diskussion som baronessan har lyssnat till dagen innan

förmodar hon att tiderna är bättre än vad som sägs, annars skulle det väl inte finnas så många välbärgade människor här. Vad kan man klaga på? Inte ens under kejsardömet var hästarna vackrare, ekipagen fler eller folk gladare. Resten struntar baronessan i. Dessutom gillar hon inte allvarsamma funderingar. Det känns som om det redan var juni, då hon måste lämna Paris. Vart ska hon åka i år? På kurorterna leds man ihjäl. Hon befärar att stränderna i Normandie kommer att vara kaotiska. Och att isolera sig i slottet som en av hennes farbröder äger i Loire vore rena självmordet. När allt kommer omkring föredrar hon nog havsbad. I så fall blir det givetvis Biarritz. Nu börjar hon fundera på vilka kläder hon ska ta med sig. Tolv klänningar bör väl räcka om hon använder dem klokt.

När baronessan vaknar upp ur sina tankar känner hon sig frusen från topp till tå. Solen har gått ned, luften har blivit svalare och från en grå vattendamm stiger ett vitt dis. Den långa raden med ekipage rullar snabbare när skogen på nytt hamnar i vinterns grepp och sjunker in i en iskall dvala. Hon har glömt att hissa upp den eländiga rutan, det är den som släpper in kyla. Baronessan är verkligen genomfusen. Hon ångrar att hon inte tog på sig pälsen. Inget är lömskare än dessa soliga apildagar. Det är förkylningstider och då är det lätt hänt att man drabbas. När hon väl har hissat upp rutan blir hon varm. Hon betraktar alléns träd som svischar förbi.

Vägen hem på Champs-Élysées är storslagen. I två timmar strömmar ekipagen som en våldsam fors ut genom Triumfbågen och fram till Place de la Concorde, vilket gör att fotgängarna omöjligen kan ta sig över gatan. Folk strosar i sidoalléerna. Solen har sjunkit mot horisonten och sprider ett rosa ljus över staden. Och alla dessa vagnshjul verkar föra med sig friska fläktar, en doft av träd, stänk av vatten och en känsla av rymd.

Baronessan Georgette blir åter bekymrad över klänningen.

Vore det inte bättre att byta ut den svarta sammeten mot svart siden? Och så ber hon kusken köra förbi Rue Royale, där sömmerskan bor. Hon har aldrig velat bli ekiiperad av en man. Kvinnor, säger hon, skapar mycket elegantare modeller.

Hos sömmerskan går baronessan in i en liten salong där en lång diskussion tar vid.

»Ni tror alltså att siden blir för tunt? Jag tänkte att med tjocka veck ...«

»Nej, baronessan, det går inte! Det blir inte vackert. Sidenet får inte hänga slappt.«

»Men vad ska vi då välja? Sammet är så tungt!«

De diskuterar tyger i en timme. Sedan återstår problemet med foder och inte heller på den punkten kan baronessan bestämma sig. När de har vänt och vridit på frågan i ett par timmar slår hon fast:

»Bra, vi säger så, vi låter det hela bero. Vi behåller sammeten och fodret. Men om jag plötsligt får en idé tittar jag in igen.«

När baronessan kommer hem måste hon skynda sig att klä om. Hon ska på middag hos sin gudmor, grevinnan de M***. Lyckligtvis brukar grevinnan bara bjuda äldre herrar och damer, så baronessan behöver inte göra sig till. Hon drar på sig en blåviolett klänning, som hon redan har visat sig i vid tre olika tillfällen.

»Åh, lilla Lise«, säger hon till kammarjungfrun som räcker fram handskarna och solfjädern, »ni har allt tur som kan gå och lägga er tidigt. Själv drömmer jag om att få sova en hel vecka.«

Till råga på allt blir kvällen olidlig. I gudmoderns salong träffar hon en av sina kamrater från klosterskolan som betraktar den blåvioletta klänningen. Hon har redan sett den tre gånger. Baronessan är uppbragt och lyssnar inte på grevinnan, som förklarar att det angenäma mötet var menat som en överraskning. Middagen är undermålig. Därpå följer en långtråkig

afton, med ändlösa kommentarer om förra månadens bjudning hos monsieur Caro vid Franska akademien.

Monsieur Caro är vän i huset. Madame de M*** bjuder hem många akademiledamöter, och fler än en har blivit utvald vid öppna spisen i hennes salong. En äldre herre tycker att monsieur Caros konversation är anmärkningsvärd. Således lovdas denne anhängare av Cousin, denne filosofiske spiritualist vars specialbegåvning består i att göra Gud lättillgänglig för fashionabla människor. Man prisar hans eleganta och diskreta sätt, man höjer hans belevade manér till skyarna, liksom hans fasta tro, hans charmfulla akademiska tal och till och med hans ansikte, ett ansikte som tillhör en lycklig bel homme. Aldrig tidigare har École Normale Supérieure drivit fram en perfektare växthusblomma.

Hela kvällen döljer baronessan sina gäspningar bakom solfjädern. Hon har haft så långtråkigt att hon sover hela vägen hem. Hon sover fortfarande när kammarjungfrun klär av henne och hjälper henne i säng.

»Ska jag väcka er i morgon bitti, madame?«

»Gud nåde er, Lise! Jag förbjuder er att väcka mig. Klockan tolv får ni komma och berätta om det är vackert väder eller inte.«

Och baronessan drömmer att hon färdas genom en fulländad park sittande i en kaross av glas likt dem som förekommer på kungliga bröllop. Det är en tidig vårmorgon och hon färdas utmed ett ändlöst blått vatten.